

İnsan hüquqları və əsas azadlıqları: XXI əsrdə beynəlxalq, fəvqəlmillə və milli kataloqların qarşılıqlı əlaqəsi

Avropa Konstitusiya Məhkəmələri Konfransının XVIII Konqresinin

Sorğu Kitabçası

I.I İnsan hüquqlarının beynəlxalq kataloqları (Konvensiya, İHÜB və MSHBP)

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 12-ci maddəsinə əsasən Konstitusiyada sadalanan insan və vətəndaş hüquq və azadlıqları Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrə uyğun tətbiq edilir.

Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələr Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik sisteminin ayrılmaz tərkib hissəsidir. (Konstitusiyanın 148-ci maddəsinin II-ci hissəsi).

Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik sistemində daxil olan normativ hüquqi aktlar ilə (Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası və referendumla qəbul edilən aktlar istisna olmaqla) Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı dövlətlərarası müqavilələr arasında ziddiyyət yaranarsa, beynəlxalq müqavilələr tətbiq edilir (Konstitusiyanın 151-ci maddəsi).

Azərbaycan Respublikasında insan hüquqlarının müdafiəsi üzrə "Milli Fəaliyyət Planının təsdiq edilməsi haqqında" Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 28 dekabr 2006-cı il tarixli Sərəncamı ilə Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsinə və Ali Məhkəməsinə insan hüquqlarının müdafiəsini tənzimləyən beynəlxalq sənədlərin müddələrinin məhkəmə təcrübəsində tətbiqinin təmin edilməsi tövsiyə edilmişdir.

Mülki Prosesual və Cinayət Prosesual Məcəllələrinə edilmiş 11 iyun 2004-cü il tarixli müvafiq dəyişikliklər mülki və cinayət məhkəmə icraatı üzrə işlərə yenidən baxılması qaydasını, həmçinin İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin qərarlarına əsasən yeni açılmış hallar üzrə məhkəmə aktlarına yenidən baxılmasının mümkünlüyünü müəyyən etmişdir. ("Azərbaycan Respublikasının bəzi qanunvericilik aktlarına əlavələr və dəyişikliklər edilməsi barədə" 688-II-QD Nöli Qanun).

Beynəlxalq hüquq normalarını tətbiq etmə qaydası "Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq müqavilələrinin bağlanması, icrası və ləğv edilməsi qaydaları haqqında" 13 iyun 1995-ci il tarixli Qanunla müəyyən olunur. Həmin Qanun Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasına, hamılıqla tanınan beynəlxalq hüquq prinsiplərinə və normalarına müvafiq surətdə qanun, adından asılı olmayaraq, Azərbaycan Respublikasının bütün yazılı beynəlxalq müqavilələrinin (müqavilə, saziş, konvensiya, pakt, protokol, məktublardan və ya notaların mübadiləsi və başqa adlı beynəlxalq müqavilələr) bağlanması, icrası və ləğv edilməsi qaydalarını müəyyənləşdirir. Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq müqaviləsi, adından asılı olmayaraq, Azərbaycan Respublikasının xarici dövlətlərlə və beynəlxalq təşkilatlarla bu Qanunda müəyyənləşdirilmiş qaydada yazılı şəkildə bağlanan razılaşmasıdır. Azərbaycan Respublikası beynəlxalq müqavilələrin onun üçün məcburiliyinə razılığını müqavilənin imzalanması, müqaviləni təşkil edən sənədlərin mübadiləsi, müqavilənin ratifikasiyası, təsdiq edilməsi, ona qoşulma vasitəsilə və razılığa gələn tərəflərin şərtləşdiyi hər hansı başqa üsulla ifadə edə bilər.

İnsan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının bəyan olunma dərəcəsinə görə Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası 1948-ci il tarixli "Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsi", "İnsan Hüquqlarının və Əsas Azadlıqların Müdafiəsi Haqqında" 1950-ci il tarixli Avropa Konvensiyası, "İqtisadi, sosial və mədəni hüquqlara dair 1966-cı il tarixli Beynəlxalq Pakt", "Mülki və siyasi hüquqlara dair 1966-cı il tarixli Beynəlxalq Pakt", "Mülki və siyasi hüquqlara dair Beynəlxalq Pakta" 1966-cı il tarixli fakültativ protokol, Avropada təhlükəsizlik və əməkdaşlıq üzrə Helsink Müşavirəsinin 1975-ci il tarixli Yekun aktı da daxil olmaqla beynəlxalq – hüquq standartlarının bütün tələblərinə cavab verir.

Bəzi hallarda Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Məhkəməsi öz hüquqi mövqeyini bəyan edərkən 1966-cı il Beynəlxalq Paktlara əsaslanmış, həmçinin beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən qəbul olunmuş beynəlxalq – hüquq aktlarına da müraciət edərək hüquqi mövqeyini əsaslandırmaq, müvafiq konstitusiyaya prinsipinin məzmununu daha dərinləndirən açıqlamaq üçün onlardan əlavə arqumentasiya kimi istifadə etmişdir.

Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Məhkəməsi qəbul etdiyi 3 qərarın nəticəvi hissəsində Konstitusiyaya norması ilə yanaşı “İnsan Hüquqlarının və Əsas Azadlıqların Müdafiəsi Haqqında” Avropa Konvensiyasının maddələrini əsas tutmuşdur. Bunlardan:

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Məhkəməsi 10 oktyabr 2011-ci il tarixində “Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 158.3-cü maddəsinin bəzi müddələrinin, 158.4 və 290.3-cü maddələrinin şərh edilməsinə dair” müvafiq qərar qəbul etmişdir.

Qərarda qeyd edilmişdir ki, Konstitusiyanın 28-ci maddəsinə əsasən hər kəsin azadlıq hüququ vardır. Azadlıq hüququ yalnız qanunla nəzərdə tutulmuş qaydada tutulma, həbsə alma və ya azadlıqdan məhrum etmə yolu ilə məhdudlaşdırıla bilər.

Dövlət tərəfindən şəxsin ləyaqətinin sosial dəyər kimi qəbul edilməsi hər kəsin azadlıq hüququna özbaşına müdaxilənin yolverilməzliyini təmin edir və həm fərdin hərtərəfli inkişafı, həm də cəmiyyətin demokratik təşkili üçün şərait yaradır.

“Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannamə”nin 1-ci maddəsində göstərilir ki, bütün insanlar ləyaqət və hüquqlarına görə azad və bərabər doğulurlar. Hər bir şəxsin azadlıq və şəxsi toxunulmazlıq hüququ onun dünyaya gəlməsi ilə ona mənsub olan əsas təbii hüquqlarıdır. Bu hüquqların qanuni əsas və zərurət olmadan məhdudlaşdırılması yolverilməzdir.

Konvensiyanın 5-ci maddəsinin “c” bəndinə görə, hüquq pozuntusunun törədilməsində əsaslı şübhə ilə bağlı şəxsin səlahiyyətli məhkəmə orqanı qarşısında durmasından irəli gələn və ya onun tərəfindən törədilən hüquq pozuntusunun, yaxud törətdikdən sonra onun gizlənməsinin qarşısını almaq üçün kifayət qədər zəruri əsasların olduğunun hesab edildiyi hallarda şəxs qanuni tutula və həbsə alına bilər.

“Vətəndaş və siyasi hüquqlar haqqında” Beynəlxalq Paktın 9-cu maddəsində və Konvensiyanın 5-ci maddəsində “ağlabatan müddət ərzində məhkəmə araşdırması hüququ” nəzərdə tutulmuşdur. “İnsan Hüquqlarının və Əsas Azadlıqların Müdafiəsi Haqqında” Avropa Konvensiyasının 6-cı maddəsinin 1-ci hissəsinə əsasən “hər kəs, onun mülki hüquq və vəzifələri müəyyən edilərkən və ya ona qarşı hər hansı cinayət ittihamı irəli sürülərkən, qanun əsasında yaradılmış müstəqil və qərəzsiz məhkəmə vasitəsilə, ağlabatan müddətdə işinin ədalətli və açıq araşdırılması hüququna malikdir”.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Məhkəməsi qərara almışdır ki, Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 158.4-cü maddəsi, habelə həmin Məcəllənin 218.4-cü maddəsinin “təqsirləndirilən şəxsin və onun müdafiəçisinin cinayət işinin materialları ilə tanış olma müddəti cinayət işi üzrə ibtidai istintaqın müddətinə daxil deyildir” müddəəsi Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 28-ci maddəsinə və “İnsan Hüquqlarının və Əsas Azadlıqların Müdafiəsi Haqqında” Avropa Konvensiyasının 5-ci maddəsinə uyğun olmadığından 2012-ci il martın 1-dən qüvvədən düşmüş hesab edilmişdir.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Məhkəməsi 18 may 2012-ci il tarixində “R.Cəfərovun iddiasına dair mülki iş üzrə Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Mülki Kollegiyasının 8 iyun 2011-ci il tarixli qərarının Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına və qanunlarına uyğunluğunun yoxlanılmasına dair” müvafiq qərar qəbul etmişdir.

Qərarda qeyd edilmişdir ki, Konstitusiyaya hüququnun doktrinası hüquqi müəyyənlik prinsipini Konstitusiyanın Preambulasında öz əksini tapan qanunun aliliyinin əsas elementlərindən biri kimi tanıyır.

Hüquqi müəyyənlik prinsipi digər tələblərlə yanaşı ən ümumi mənada mövcud hüquqi vəziyyətə aid aydınlığı və müəyyənliyi nəzərdə tutur (Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun

“Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 228.5-ci maddəsinə dair” 27 may 2008-ci il tarixli Qərarı).

Hüquqi normaların bəzən qaçılmaz olan natamamlığı və ya qeyri-müəyyənliyi məhz məhkəmə təcrübəsi vasitəsi ilə aradan qaldırılır. İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin “Scordino İtaliyaya qarşı” iş üzrə qərarında ifadə etdiyi hüquqi mövqeyinə görə Konvensiyanın 19-cu maddəsi baxımından bu Məhkəmənin məqsədi daxili qanunvericiliyin təfsir və tətbiq edildiyi tərzin presedent hüququnda olduğu kimi Konvensiya prinsiplərinə uyğun olub-olmamasının yoxlanılmasından ibarətdir. Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu bu mənada qeyd etmişdir ki, kassasiya instansiyası məhkəməsi tərəfindən daxili qanunvericiliyin təfsiri və tətbiqi eynilə Konstitusiyanın müddəalarına və qanunvericiliyə uyğun olmalıdır. Belə ki, istənilən məsələ üzrə formalaşan məhkəmə təcrübəsi, hər bir halda, tətbiq edilən hüquqi normanın məqsəd və mahiyyətinə uyğun olmalı, onun mənası təhrif olunmamalı, xüsusilə də tətbiqetmə təcrübəsi elə təzddə formalaşdırılmalıdır ki, Konstitusiyada təsbit edilmiş insan hüquq və azadlıqlarının pozulmasına səbəb olmasın.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsi qərara almışdır ki, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının VII fəslinin, habelə “İnsan Hüquqlarının və Əsas Azadlıqların Müdafiəsi Haqqında” Avropa Konvensiyanın 14-cü maddəsinin müddəaları nəzərə alınmaqla, prokurorluq qulluqçularının, habelə hakimlərin sosial təminatına dair qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə tövsiyə edilsin. R.Cəfərovun iddiasına dair mülki iş üzrə Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Mülki Kollegiyasının 8 iyun 2011-ci il tarixli qərarı Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 60-cı maddəsinə, eləcə də “Prokurorluq orqanlarında qulluq keçmə haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 32.5-ci maddəsinə və “Əmək pensiyaları haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 9.4.1-ci maddəsinə uyğun olmayan hesab edilsin və işə bu Qərara uyğun olaraq Azərbaycan Respublikası mülki-prosessual qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş qaydada yenidən baxılsın.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsi 12 aprel 2014-cü il tarixində “Azərbaycan Respublikası İnzibati Prosesual Məcəlləsinin 28-ci maddəsinin şərh edilməsinə dair” müvafiq qərar qəbul etmişdir.

Qərarı qeyd edilmişdir ki, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 60-cı maddəsindən irəli gələn məhkəməyə müraciət etmək hüququ ilə hüquqi müəyyənliyin ayrılmaz tərkib hissəsi olan məhkəmə qərarlarının stabilliyi prinsipinin əlaqəli şəkildə təhlil olunmasını zəruri hesab edir.

Konstitusiyanın 60-cı maddəsinin I hissəsinə görə, hər kəsin hüquq və azadlıqlarının inzibati qaydada və məhkəmədə müdafiəsinə təminat verilir. Konstitusiyanın 71-ci maddəsinin VI və VII hissələrinə əsasən, Azərbaycan Respublikası ərazisində insan və vətəndaş hüquqları və azadlıqları birbaşa qüvvədədir. İnsan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının pozulması ilə əlaqədar mübahisələri məhkəmələr həll edir. Konstitusiyanın 125-ci maddəsinin I hissəsində məhkəmə hakimiyyətinin ədalət mühakiməsi yolu ilə yalnız məhkəmələr tərəfindən həyata keçirilməsi təsbit edilmişdir.

Məhkəmə qərara almışdır ki, inzibati məhkəmə icraatına cəlb olunmamış, qanuni qüvvəyə minmiş məhkəmə qərarı ilə maraqlarına toxunan şəxsin Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 60-cı maddəsinin I hissəsindən və “İnsan Hüquqlarının və Əsas Azadlıqların Müdafiəsi Haqqında” Avropa Konvensiyanın 6-cı maddəsindən irəli gələn məhkəməyə müraciət etmək hüququnun tənzimlənməsi Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə tövsiyə edilmişdir.

Məsələ qanunvericilik qaydasında həll edilənədək Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 60-cı maddəsinin I hissəsində və “İnsan Hüquqlarının və Əsas Azadlıqların Müdafiəsi Haqqında” Avropa Konvensiyanın 6-cı maddəsində nəzərdə tutulan məhkəməyə müraciət etmək hüququnun təmin edilməsi məqsədilə inzibati məhkəmə icraatına cəlb olunmamış, qanuni qüvvəyə minmiş məhkəmə qərarı ilə maraqlarına toxunan şəxs, hüquqları və qanunla qorunan maraqları əhəmiyyətli dərəcədə pozulduğu hallarda inzibati məhkəmə icraatına üçüncü şəxs qismində cəlb edilə bilər. Belə cəlbətmə bu Qərarın təsviri-əsaslandırıcı

hissəsində əks olunmuş hüquqi mövqelər nəzərə alınmaqla, Azərbaycan Respublikası İnzibati Prosesual Məcəlləsinin 28.1-ci maddəsinə uyğun həll edilməlidir.

I.II Avropa İttifaqının Fundamental Hüquqlar Xartiyası

Azərbaycan Respublikası Avropa İttifaqının üzv dövləti olmadığından, Avropa İttifaqının Fundamental Hüquqlar Xartiyasına qoşulmamışdır.

I.III İnsan hüquqlarının milli kataloqu

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası insan hüquqlarının qorunması məsələsinin dövlətin prioritet vəzifələrindən biri olduğunu təsbit etmişdir. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 12-ci maddəsinin I hissəsinə əsasən, insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının, Azərbaycan Respublikasının vətəndaşlarına layiqli həyat səviyyəsinin təmin edilməsi dövlətin ali məqsədidir. Hüquqi dövlətin əsas prinsiplərindən və əlamətlərindən biri insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarıdır.

İnsan hüquqları və azadlıqları ilə bağlı müasir tendensiyalar nəzərə alınaraq, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında insan və vətəndaş hüquqları və azadlıqları, habelə onların reallaşdırılması mexanizmləri geniş təsbit edilmişdir. Əsas Qanunun ən böyük fəslə olan üçüncü fəslə bütünlüklə əsas insan və vətəndaş hüquqları və azadlıqlarına həsr edilmiş, həmin fəsilə demokratik, hüquqi dövlətdə təmin edilməsi zəruri olan hüquqlar və azadlıqlar, onların reallaşdırılması mexanizmləri, habelə ayrı-ayrı hüquqların beynəlxalq standartlara müvafiq olaraq, qanuni məhdudlaşdırılmasının yol verilən hədləri nəzərdə tutulmuşdur.

Belə ki, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında dəyişikliklər təklif edilməsi təşəbbüsünün məhdudlaşdırılması barədə Konstitusiyanın 155-ci maddəsi təsbit edir. Bu Konstitusiyanın 1-ci, 2-ci, 6-cı, 7-ci, 8-ci və 21-ci maddələrində dəyişikliklər və ya onların ləğv edilməsi haqqında, III fəsilə nəzərdə tutulmuş insan və vətəndaş hüquqları və azadlıqlarının ləğvi və ya Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrdə nəzərdə tutulduğundan daha artıq dərəcədə məhdudlaşdırılması haqqında təkliflər referendumla çıxarıla bilməz.

Konstitusiyaya layihəsi hazırlanarkən bəşəriyyətin uzun dövrlər ərzində formalaşmış təcrübəsindən, inkişaf etmiş dövlətlərin konstitusionalizm təcrübəsindən istifadə edilmişdir.

Zamanın tələblərinə, cəmiyyətdə baş vermiş müxtəlif məzmunlu dəyişikliklərə Konstitusiyanın uyğunlaşdırılması məqsədilə Konstitusiyaya mətnində Konstitusiyaya əlavə və dəyişikliklərin edilməsi proseduru nəzərdə tutulmuşdur.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına 2009 və 2016-cı illərdə referendum yolu ilə əlavə və dəyişikliklər edilmişdir. Buraya aiddir :

1. İnsan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının əsas prinsipi. (24-cü maddə)
İnsan ləyaqəti qorunur və ona hörmət edilir. (24.1-ci maddə)
Hüquqlardan sui-istifadəyə yol verilmir. (24.3-cü maddə)
2. Bərabərlik hüququ (25-ci maddə)
Heç kəsə bu maddənin III hissəsində göstərilən əsaslara görə zərər vurula bilməz, güzəştlər və ya imtiyazlar verilə bilməz, yaxud güzəştlərin və ya imtiyazların verilməsindən imtina oluna bilməz. (25.4-cü maddə)
Hüquq və vəzifələrlə bağlı qərarlar qəbul edən dövlət orqanları və dövlət hakimiyyəti səlahiyyətlərinin daşıyıcıları ilə münasibətlərdə hər kəsin bərabər hüquqları təmin edilir. (25.5-ci maddə)
Sağlamlıq imkanları məhdud olanlar, onların məhdud imkanlarına görə həyata keçirilməsi çətinləşən hüquq və vəzifələrdən başqa, bu Konstitusiyada təsbit olunmuş bütün hüquqlardan istifadə edir və vəzifələri daşıyırlar. (25.6-cı maddə)
3. Mülkiyyət hüququ (29-cu maddə)
Xüsusi mülkiyyət sosial öhdəliklərə səbəb olur.(29.5-ci maddə)

- Sosial ədalət və torpaqlardan səmərəli istifadə məqsədi ilə torpaq üzərində mülkiyyət hüququ qanunla məhdudlaşdırıla bilər. (29.6-cı maddə)
4. Sağlam ətraf mühitdə yaşamaq hüququ (39-cu maddə)
Heç kəs ətraf mühitə, təbii ehtiyatlara qanunla müəyyən edilmiş hədlərdən artıq təhlükə törədə və ya zərər vura bilməz. (39.3-cü maddə)
Dövlət ekoloji tarazlığın saxlanılmasına, yabani bitkilərin və vəhşi heyvanların qanunla müəyyən edilmiş növlərinin qorunmasına təminat verir. (39.4-cü maddə)
  5. Vicdan azadlığı (48-ci maddə)
Heç kəs öz dini etiqadını və əqidəsini ifadə etməyə (nümayiş etdirməyə), dini mərasimləri yerinə yetirməyə və ya dini mərasimlərdə iştirak etməyə məcbur edilə bilməz. (48.5-ci maddə)
  6. Məlumat azadlığı (50-ci maddə)
Hər kəsin kütləvi informasiya vasitələrində dərc edilən və onun hüquqlarını pozan və ya mənafeələrinə xələl gətirən məlumatı təkzib etmək və ya ona cavab vermək hüququna təminat verilir. (50.3-cü maddə)
  7. Vətəndaşlıq hüququnun təminatı (53-cü maddə)
Azərbaycan Respublikasının vətəndaşı Azərbaycan Respublikası vətəndaşlığından (onun qanunla müəyyən edilmiş itirilmə halları istisna olmaqla) məhrum edilə bilməz. (53.1-ci maddə)
  8. Müraciət etmək hüququ (57-ci maddə)
Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarının dövlət orqanlarına şəxsən müraciət etmək, habelə fərdi və kollektiv yazılı müraciətlər göndərmək hüququ vardır. Hərbi qulluqçular bu hüquqdan yalnız fərdi qaydada istifadə edə bilərlər. Hər bir müraciətə qanunla müəyyən edilmiş qaydada və müddətlərdə yazılı cavab verilməlidir. (57.1-ci maddə)
  9. Birləşmək hüququ (58-ci maddə)
Azərbaycan Respublikasının bütün ərazisində və ya hər hansı hissəsində qanuni dövlət hakimiyyətini zorla devirmək məqsədi, cinayət hesab edilən digər məqsədlər güdən və ya cinayətkar üsullardan istifadə edən birliklər qadağandır. (58.4-cü maddə)
  10. Azad sahibkarlıq hüququ (59-cu maddə)
Hər kəs öz imkanlarından, qabiliyyətindən və əmlakından sərbəst istifadə edərək təkbaşına və ya başqaları ilə birlikdə azad sahibkarlıq fəaliyyəti və ya qanunla qadağan edilməmiş digər iqtisadi fəaliyyət növü ilə məşğul ola bilər. (59.1-ci maddə)
Dövlət sahibkarlıq sahəsində yalnız dövlət maraqlarının, insan həyatının və sağlamlığının müdafiəsi ilə bağlı tənziqləməni həyata keçirir. (59.2-ci maddə)
  11. Hüquq və azadlıqların inzibati və məhkəmə təminatı (60-cı maddə)
Hər kəsin hüquq və azadlıqlarının inzibati qaydada və məhkəmədə müdafiəsinə təminat verilir.
Hər kəsin hüququ var ki, onun işinə qərəzsiz yanaşılınsın və həmin işə inzibati icraat və məhkəmə prosesində ağılabatan müddətdə baxılınsın.
Hər kəsin inzibati icraat və məhkəmə prosesində dinlənilmək hüququ vardır.
Hər kəs dövlət orqanlarının, siyasi partiyaların, hüquqi şəxslərin, bələdiyyələrin və vəzifəli şəxslərin hərəkətlərindən və hərəkətsizliyindən inzibati qaydada və məhkəməyə şikayət edə bilər.
  12. Özbaşınalıqdan müdafiə və vicdanlı davranış hüququ (68-ci maddə)
Hər kəsin dövlət orqanlarının ona münasibətdə özbaşınalığı istisna edən vicdanlı davranışına hüququ vardır.
Dövlət, dövlət qulluqçuları ilə birlikdə, dövlət qulluqçularının qanuna zidd hərəkətləri və hərəkətsizliyi nəticəsində insan hüquq və azadlıqlarına dəymiş ziyana görə və onların təminatının pozulmasına görə mülki məsuliyyət daşıyır.
  13. İnsan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının təminatı (71-ci maddə)

Hüquq və azadlıqların məhdudlaşdırılması dövlət tərəfindən gözlənilən nəticəyə mütənəsb olmalıdır. (71.2-ci maddə)

Hər kəs qanunla qadağan olunmayan hərəkətləri edə bilər və heç kəs qanunla nəzərdə tutulmayan hərəkətləri etməyə məcbur edilə bilməz. (71.9-cu maddə)

Dövlət orqanları yalnız bu Konstitusiyaya əsasında, qanunla müəyyən edilmiş qaydada və hədudlarda fəaliyyət göstərə bilərlər. (71.10-cu maddə)

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının mətnində dəyişiklikləri Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi və ya Azərbaycan Respublikasının Prezidenti təklif etdikdə, təklif olunan dəyişikliklərə dair əvvəlcədən Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin rəyi alınır. (Konstitusiyanın 153-cü maddəsi).

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Məhkəməsi referendumla qəbul olunmuş Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının mətnində dəyişikliklərə dair qərar qəbul edə bilməz. (Konstitusiyanın 154 maddəsi).

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasına əlavələr Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisində 95 səs çoxluğu ilə Konstitusiyaya qanunları şəklində qəbul edilir.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına əlavələr haqqında Konstitusiyaya qanunları Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisində iki dəfə səsə qoyulur. İkinci səsvermə birincidən 6 ay sonra keçirilir.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına əlavələr haqqında Konstitusiyaya qanunları həm birinci, həm də ikinci səsvermədən sonra bu Konstitusiyada qanunlar üçün nəzərdə tutulmuş qaydada Azərbaycan Respublikası Prezidentinə imzalanmaq üçün təqdim olunur.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına əlavələr haqqında Konstitusiyaya qanunları Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən ikinci səsvermədən sonra imzalandıqda qüvvəyə minir.

Konstitusiyaya qanunları Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının ayrılmaz hissəsidir və Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının əsas mətninə zidd olmamalıdır. (Konstitusiyanın 156-cı maddəsi).

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına əlavələri Azərbaycan Respublikasının Prezidenti və ya Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin azı 63 deputatı təklif edə bilər. (Konstitusiyanın 157-ci maddəsi).

Konstitusiyanın birinci bölməsində əks etdirilmiş müddəalarla əlaqədar Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasına əlavələr təklif edilə bilməz. (Konstitusiyanın 158-ci maddəsi).

I.IV İnsan hüquqlarının müxtəlif kataloqlarının qarşılıqlı münasibətləri

Konstitusiyaya Məhkəməsi tərəfindən qəbul edilən qərarlarda Konstitusiyanın aliliyi və birbaşa hüquqi qüvvəsi, Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrin müddəaları, habelə insan hüquqlarının və azadlıqlarının prioriteti prinsipi nəzərə alınmaqla mühüm hüquqi mövqelər formalaşdırılmışdır.

Beynəlxalq sənədlərə istinadla bağlı bir neçə misal gətirmək istərdik.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Məhkəməsi 14 aprel 2000-ci il tarixində "Azərbaycan Respublikası Mənzil Məcəlləsinin 54-cü maddəsinin birinci hissəsinin Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 28-ci maddəsinin III hissəsinə, 43-cü maddəsinə və 71-ci maddəsinin II hissəsinə uyğunluğuna dair" müvafiq qərar qəbul etmişdir.

Qərar qəbul edilmişdir ki, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 28-ci maddəsinin III hissəsinə əsasən, qanuni surətdə Azərbaycan Respublikasının ərazisində olan hər kəs sərbəst hərəkət edə bilər, özünə yaşayış yeri seçə bilər və Azərbaycan Respublikasının ərazisindən kənara gedə bilər. Mənzil hüququnu təsbit edən Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 43-cü maddəsində nəzərdə tutulmuşdur ki, heç kəs yaşadığı mənzilə qanunsuz məhrum edilə bilməz və dövlət insanların mənzil hüququnu gerçəkləşdirmək üçün xüsusi tədbirlər görür. Belə müddəalar "Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannamə"nin 13-cü

maddəsində, “İnsan Hüquqlarının və Əsas Azadlıqların Müdafiəsi Haqqında” Avropa Konvensiyasına əlavə 4 №-li Protokolun 2-ci maddəsinin birinci hissəsində də nəzərdə tutulmuşdur.

“Bakı şəhəri Nərimanov rayon İcra Hakimiyyətinin şikayəti üzrə məhkəmə aktlarının Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına və qanunlarına uyğunluğunun yoxlanılmasına dair” Konstitusiya Məhkəməsinin 23 aprel 2004-cü il tarixli Qərarından bir hissəni qeyd edə bilərik: “İnsan Hüquqlarının və Əsas Azadlıqların Müdafiəsi Haqqında” Avropa Konvensiyasının 6-cı maddəsinin 1-ci hissəsində göstərilmişdir ki, hər kəs onun mülki hüquq və vəzifələri müəyyən edilərkən və ya ona qarşı hər hansı cinayət ittihamı irəli sürülərkən, qanun əsasında yaradılmış müstəqil və qərəzsiz məhkəmə vasitəsilə, əgəlabatan müddətdə işin ədalətli və açıq araşdırılması hüququna malikdir.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsi 26 may 2017-ci il tarixində “Klark Qordon Morrisin (Clark Gordon Morris) şikayəti üzrə bəzi normativ hüquqi aktların Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına uyğunluğunun yoxlanılmasına dair” müvafiq qərar qəbul etmişdir.

Böyük Britaniya və Şimali İrlandiya Birləşmiş Krallığının vətəndaşı K.Q. Morris Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsinə müraciət edərək ölkədən getmək hüququnu müvəqqəti məhdudlaşdıran məhkəmə aktının və ölkədən getmək hüququnun məhdudlaşdırılması tədbirinin qüvvədə saxlanılmasının, habelə müvafiq normativ hüquqi aktların Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına və “İnsan Hüquqlarının və Əsas Azadlıqların Müdafiəsi Haqqında” Avropa Konvensiyaya dair 4 sayılı Protokolun müddəalarına uyğunluğunun yoxlanılmasını xahiş etmişdir.

Həmin qərarla bir sıra beynəlxalq-hüquqi sənədlərə istinadlar edilmişdir. Qərarla qeyd edilmişdir ki, Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu Konstitusiyada təsbit olunmuş hüquq və azadlıqların məzmununu müəyyən edərəkən Konstitusiyanın 12-ci maddəsinin II hissəsinə uyğun olaraq, Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrin müddəalarını, habelə müvafiq beynəlxalq orqanların təcrübəsini nəzərə alır.

Bunlardan “Vətəndaş və siyasi hüquqlar haqqında” Beynəlxalq Paktın 12-ci maddəsi:

12-ci maddəyə əsasən, hər hansı bir ölkənin ərazisində qanuni surətdə olan hər kəsin həmin ölkənin hüduqlarında sərbəst şəkildə yer dəyişmək və yaşayış yeri seçmək hüququ var.

Hər bir insanın, öz ölkəsi də daxil olmaqla, hər hansı bir ölkəni tərk etmək hüquqları qeyd edilmişdir. Həmçinin, qərarla BMT-nin İnsan Hüquqları Komitəsinin Beynəlxalq Paktın 12-ci maddəsinə dair qəbul etdiyi 1999-cu il 2 noyabr tarixli 27 sayılı Ümumi Xarakterli Qeydlərə istinad edilmişdir. Həmin maddə ilə təmin olunmuş hüquqlara aid icazə verilən məhdudiyyətlər hərəkət sərbəstliyi prinsipini sarsıtmamalıdır. Bu hüquqlara dair məhdudiyyətlərin məqbul sayılması üçün onlar qanunvericilikdə nəzərdə tutulmalı, demokratik cəmiyyətdə Paktın 12-ci maddəsinin 3 hissəsində göstərilən məqsədlərə nail olmaq üçün zəruri olmalı və Paktla göstərilən bütün digər hüquqlara uyğun gəlməlidir. Dövlətlər Paktın 12-ci maddəsinin 3 hissəsində icazə verilmiş məhdudiyyətləri əks etdirən qanunları qəbul edərəkən, hər zaman bu məhdudiyyətlərin nəzərdən keçirilən hüququn mahiyyətinə toxunmaması prinsipini rəhbər tutmalıdırlar. Məhdudlaşdırıcı tədbirlər mütənasiblik prinsipinə uyğun gəlməlidir; onlar müdafiə funksiyalarının yerinə yetirilməsi üçün yararlı olmalıdır; arzu edilən nəticəyə gətirib çıxara bilən bütün vasitələr sırasında onlar ən az məhdudlaşdırıcı vasitə olmalı və müdafiə olunan maraqlarla mütənasib olmalıdır. Mütənasiblik prinsipinə təkçə müvafiq məhdudiyyətin nəzərdə tutulduğu qanunvericilikdə deyil, həmçinin həmin qanunvericiliyin tətbiq edilməsi prosesi çərçivəsində inzibati və məhkəmə hakimiyyəti orqanlarında da əməl olunmalıdır.

Konstitusiya Məhkəməsi 25 iyul 2018-ci il tarixli “Davud Bağirovun şikayəti üzrə Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Mülki Kollegiyasının 5 oktyabr 2017-ci il tarixli Qərarının Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına və qanunlarına uyğunluğunun yoxlanılmasına dair” qərar qəbul etmişdir. Həmin qərarla qeyd edilmişdir ki, beynəlxalq hüquqda insan hüquq və azadlıqlarının məhkəmə tərəfindən qərəzsiz və ədalətli müdafiə edilməsi insanın ayrılmaz və toxunulmaz hüququ kimi müəyyən edilir. Belə ki, “Ümumdünya

İnsan Hüquqları Bəyannamə”nin 8-ci, “İnsan Hüquqlarının və Əsas Azadlıqların Müdafiəsi Haqqında” Avropa Konvensiyanın 6-cı, “Vətəndaş və siyasi hüquqlar haqqında” Beynəlxalq Paktın 14-cü maddələrinə görə, hər bir şəxs, ona qarşı irəli sürülən istənilən cinayət ittihamına baxılması zamanı və yaxud hər hansı bir mülki prosesdə onun hüquq və vəzifələrinin müəyyən edilməsi zamanı qanun əsasında yaradılan səlahiyyətli, müstəqil və qərəzsiz məhkəmə tərəfindən ədalətli və açıq məhkəmə araşdırması hüququna malikdir.

Konstitusiyanın qeyd edilən normaları insan hüquqları və azadlıqlarının müdafiəsi sahəsində Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq hüquqi aktlarda da əksini tapmışdır. Belə ki, “Vətəndaş və siyasi hüquqlar haqqında” Beynəlxalq Paktın 23-cü maddəsinin 4 hissəsinə əsasən, Paktda iştirak edən dövlətlər nikah bağlanarkən, nikah vəziyyətində olarkən və onun pozulması zamanı ərlə arvadın hüquq və vəzifələrinin bərabərliyinin təmin edilməsi üçün lazımi tədbirləri görməlidirlər.

“İnsan Hüquqlarının və Əsas Azadlıqların Müdafiəsi Haqqında” Avropa Konvensiyanın 7 sayılı Protokolunun 5-ci maddəsinə görə, ərlə arvad bərabər hüquqlara malikdirlər və uşaqları ilə münasibətlərdə, habelə nikaha daxil olmaq, nikahda olmaq və boşanma ilə bağlı bərabər mülki-hüquqi cavabdehlik daşıyırlar.

Konstitusiya Məhkəməsinin bir sıra qərarlarında hüquq normalarının müəyyənliyi meyarı dəfələrlə qeyd olunmuşdur. Belə ki, onun formalaşdırdığı hüquqi mövqeyinə görə, hüquq normasının müəyyənliyi, aydın, birmənalı olması ümumi hüquq meyarı hamının qanun və məhkəmə qarşısında bərabərliyi konstitusiya prinsipindən irəli gəlir, çünki belə bərabərlik yalnız bütün hüquq tətbiqedicilər tərəfindən normaların vahid şəkildə başa düşülməsi və təfsir olunması ilə təmin edilə bilər.

Hüquq normalarının məzmununun qeyri-müəyyənliyi, əksinə, hüquq tətbiqi prosesində məhdudiyətsiz mülahizələrin mümkünlüyünə imkan verir və istər-istəməz özbaşınalığa, həm də bərabərlik, eləcə də qanunun aliliyi prinsiplərinin pozulmasına gətirib çıxarır.

Rəqabət və ya iyerarxiya məsələsinə gəldikdə isə qeyd edilməlidir ki, kolliziya normaları konstitusiya məhkəmə icraatı sahəsində konkret halda hüquqi çətinliklərin həlli, məhkəmə orqanlarının və ya hüquqyaradıcı orqanlarının səlahiyyətlərini müəyyən etmək imkanını verən normalarını göstərir. Konstitusiya məhkəmə icraatı sahəsinə Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrin ölkənin qanunlarına münasibətdə üstünlük hüququna malik olmasını müəyyən edən Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 151-ci maddəsi şamil edilir. Deməli, onlar konstitusiya məhkəmə icraatı haqqında qanunvericiliyə münasibətdə də (Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası və referendumla qəbul edilən aktlar istisna olmaqla) üstünlük hüququna malikdir.

II Xüsusi hissə - əsas hüquqların bəzi xüsusiyyətləri

II.1 Yaşamaq hüququ

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 27-ci maddəsinə əsasən hər kəsin yaşamaq hüququ vardır. Həmin maddəyə əsasən dövlətə silahlı basqın zamanı düşmən əsgərlərinin öldürülməsi, məhkəmənin qanuni qüvvəyə minmiş hökmünə əsasən ölüm cəzasının tətbiqi və qanunla nəzərdə tutulmuş digər hallar istisna olmaqla hər bir şəxsin yaşamaq hüququ toxunulmazdır.

Müstəsna cəza tədbiri kimi ölüm cəzası, tam ləğv edilənədək, yalnız dövlətə, insan həyatına və sağlamlığına qarşı xüsusilə ağır cinayətlərə görə qanunla müəyyən edilə bilər. Qanunla nəzərdə tutulmuş zəruri müdafiə, son zərurət, cinayətkarın yaxalanması və tutulması, həbsdə olanın həbs yerindən qaçmasının qarşısının alınması, dövlətə qarşı qiyamın yatırılması və ya dövlət çevrilişinin qarşısının alınması, ölkəyə silahlı basqın edilməsi halları istisna olmaqla insana qarşı silah işlədilməsinə yol verilmir.

Qeyd etmək lazımdır ki, yaşamaq hüququnun keyfiyyət göstərciləri Konstitusiyanın digər maddələrində, məsələn, Konstitusiyanın 38-ci (Sosial təminat hüququ), 39-cu (Sağlam ətraf

mühtdə yaşamaq hüququ), 41-ci (Sağlamlığın qorunması hüququ), 46-cı (Şərəf və ləyaqətin müdafiəsi hüququ) maddələrində təsbit olunmuşdur.

Həmçinin, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 31-ci maddəsində təhlükəsiz yaşamaq hüququ təsbit olunmuşdur. Belə ki, hər kəsin təhlükəsiz yaşamaq hüququ vardır. Qanunda nəzərdə tutulmuş hallar istisna olmaqla, şəxsin həyatına, fiziki və mənəvi sağlamlığına, mülkiyyətinə, mənzilinə qəsd etmək, ona qarşı zor işlətmək qadağandır.

Konstitusiyası ilə yanaşı Azərbaycan Respublikasının ratifikasiya etdiyi beynəlxalq sənədləri də qeyd etmək lazımdır, çünki bu aktlar da milli qanunvericilik sisteminin tərkib hissəsi hesab olunur. Adıçəkilən hüquq isə insan hüquqlarına dair bütün əsas Konvensiyalarda təsbit olunmuşdur. Bunların arasında: “Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsi”nin 3-cü maddəsi (Hər bir insan yaşamaq, azadlıq və şəxsi toxunulmazlıq hüququna malikdir.) “Mülki və Siyası Hüquqlar haqqında” Beynəlxalq Paktın 6-cı maddəsi (Yaşamaq hüququ hər bir insanın alınmaz hüququdur. Bu hüquq qanunla qorunur. Heç kim özbaşınalıqla həyatdan məhrum edilə bilməz. Həyatdan məhrum etmə genosid cinayəti tərkibi daşıyarsa, nəzərdə saxlamaq lazımdır ki, hazırkı maddənin heç bir müddəası hazırkı Paktın iştirak edən dövlətlərə, genosid cinayətlərinin önənilməsi və ona görə cəza haqqında Konvensiyasının müddəalarına uyğun olaraq qəbul edilən istənilən öhdəlikdən heç bir vəchlə geri çəkilmək hüququ verilmir.) “İnsan Hüquqlarının və Əsas Azadlıqların Müdafiəsi Haqqında” Avropa Konvensiyasının 2-ci maddəsi (Hər kəsin yaşamaq hüququ qanunla qorunur. Hər kəs qanunla ölüm cəzası nəzərdə tutulmuş cinayət törətməyə görə, məhkəmə tərəfindən çıxarılmış belə hökmün icrasından başqa, həyatından məhrum edilə bilməz.).

Bu hüququn məhdudlaşdırılması halları Konstitusiyanın 27.2, 27.3, 27.4-cü hissələrində nəzərdə tutulmuşdur: dövlətə silahlı basqın zamanı düşmən əsgərlərinin öldürülməsi, məhkəmənin qanuni qüvvəyə minmiş hökmünə əsasən ölüm cəzasının tətbiqi və qanunla nəzərdə tutulmuş digər hallar istisna olmaqla, hər bir şəxsin yaşamaq hüququ toxunulmazdır. Müstəsna cəza tədbiri kimi ölüm cəzası, tam ləğv edilənədək, yalnız dövlətə, insan həyatına və sağlamlığına qarşı xüsusilə ağır cinayətlərə görə qanunla müəyyən edilə bilər. Qanunla nəzərdə tutulmuş zəruri müdafiə, son zərurət, cinayətkarın yaxalanması və tutulması, həbsdə olanın həbs yerindən qaçmasının qarşısının alınması, dövlətə qarşı qiyamın yatırılması və ya dövlət çevrilişinin qarşısının alınması, ölkəyə silahlı basqın edilməsi halları istisna olmaqla insana qarşı silah işlədilməsinə yol verilmir.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Məhkəməsi yaşamaq hüququ ilə bağlı bir sıra qərarlarının təsviri-əsaslandırıcı hissəsində müəyyən istinadlar etmişdir. Belə ki, 29 yanvar 2004-cü il tarixli “Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin 264-cü maddəsinin Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 66-cı maddəsinə uyğunluğunun yoxlanılmasına dair” Konstitusiyaya Məhkəməsinin qərarında qeyd edilmişdir ki, yol-nəqliyyat hadisəsi nəticəsində zərərçəkmiş şəxsin sağlamlığına az ağır və ya ağır zərər vurulmasına və yaxud ölümünə səbəb olduqda hadisə yerindən qaçmasına görə nəqliyyat vasitəsinə idarə edən şəxsin cinayət məsuliyyətini müəyyən edərəkən dövlət hər bir sürücüdən digər şəxsin hüquq və azadlıqlarına, ilk növbədə onun yaşamaq hüququna (Konstitusiyanın 27-ci maddəsi), təhlükəsiz yaşamaq hüququna (Konstitusiyanın 31-ci maddəsi) və zərərin ödənilməsinə tələb etmək hüququna (Konstitusiyanın 68-ci maddəsi) hörmətlə yanaşması kimi öz konstitusiyaya vəzifələrini yerinə yetirməyi tələb edir.

Konstitusiyaya Məhkəməsinin “Azərbaycan Respublikası Əmək Məcəlləsinin 239-cu maddəsinin bəzi müddələrinin şərh edilməsinə dair” 15 iyul 2011-ci il tarixli Qərarında qeyd etmişdir ki, hər kəsin təhlükəsiz və sağlam şəraitdə işləmək hüququ əmək hüququnun mühüm tərkib hissəsidir. Bu hüquq həmçinin Konstitusiyada təsbit olunmuş yaşamaq və sağlamlığın qorunması hüququ ilə bağlıdır.

Konstitusiyaya Məhkəməsi insan hüquq və azadlıqlarının, xüsusən də yaşamaq hüququnun təminatı məsələlərinə baxır. Məhz buna görə Məhkəmə hüquq tətbiq etmə təcrübəsində digər məhkəmələrə nisbətən beynəlxalq hüququn prinsiplərinə və normalarına daha çox əsaslanır.

Bundan əlavə, insan hüquqları ilə bağlı konstitusiya normaları, bir qayda olaraq, beynəlxalq konvensiya normalarına uyğundur və bəzən sözün həqiqi mənasında üst-üstə düşdüyündən, məhkəmə milli qanunlarda əks olunan insan hüquqlarının qorunması prinsiplərinin məzmununu açıqlamaq üçün oxşar beynəlxalq Konvensiya prinsip və standartlarının təfsiri və tətbiqi ilə bağlı beynəlxalq məhkəmə presedentlərindən tez-tez istifadə edirlər.

Cavab II.I ilə eynidir.

II.II Fikir və söz azadlığı

İfadə azadlığı mühüm əhəmiyyət daşıyan insan hüququdur, xüsusən ona görə ki, o, demokratiyanın bərqərar edilməsində və bütün digər insan hüquqlarının reallaşmasında mühüm rola malikdir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 47-ci maddəsi fikir və söz azadlığına həsr olunmuşdur. Maddəyə əsasən hər kəsin fikir və söz azadlığı vardır. Heç kəs öz fikir və əqidəsini açıqlamağa və ya fikir və əqidəsindən dönməyə məcbur edilə bilməz.

Həmçinin bu hüquq Konstitusiyanın 71-ci maddəsinin (İnsan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının təminatı) IV hissəsində də qeyd olunmuşdur : Heç bir halda heç kəs din, vicdan, fikir və əqidəsini açıqlamağa məcbur edilə bilməz və bunlara görə təqsirləndirilə bilməz.

Azərbaycan Respublikasının əsas insan hüquq və azadlıqları ilə bağlı tərəfdar çıxdığı beynəlxalq sənədlərdə bu hüquq təsbit olunmuşdur. Belə ki, 1950-ci ildə qəbul olunmuş "İnsan Hüquqlarının və Əsas Azadlıqların Müdafiəsi Haqqında" Avropa Konvensiyasının 10-cu maddəsinin 1-ci hissəsində qeyd olunmuşdur:

Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı digər beynəlxalq akt kimi "Mülki və Siyasi Hüquqlar haqqında" 1966-cı il tarixli Beynəlxalq Paktı da qeyd etmək olar (maddə 19).

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 47-ci maddəsinin III hissəsində ifadə azadlığının məhdudlaşdırılması halları qeyd olunmuşdur: İrqi, milli, dini, sosial və hər hansı digər meyara əsaslanan ədavət və düşmənçilik oyadan təşviqata və təbliğata yol verilmir.

Konstitusiyanın öz mətnində birbaşa göstərilməsə də, Milli Məclis tərəfindən qəbul edilən və Azərbaycan Respublikasında insan hüquq və azadlıqlarının həyata keçirilməsini "İnsan Hüquqlarının və Əsas Azadlıqların Müdafiəsi Haqqında" Avropa Konvensiyasına uyğunlaşdırmaq məqsədini daşıyan 24 dekabr 2012-ci il tarixli Konstitusiya Qanunu ifadə azadlığının və məlumat azadlığının məhdudlaşdırılmasına əsas təşkil edən digər halları saymışdır.

Bunlar aşağıdakılardır:

dövlət təhlükəsizliyi mənafeləri;

sağlamlığın və mənəviyyatın, digər şəxslərin hüquq və azadlıqlarının qorunması;

cinayətin qarşısının alınması;

igtişaşların qarşısının alınması;

ictimai təhlükəsizliyin qorunması;

dövlətin ərazi bütövlüyünün mənafeələrinin təmin edilməsi;

digər şəxslərin nüfuzu və ya hüquqlarının müdafiəsi;

məxfi qaydada əldə edilmiş məlumatın açıqlanmasının qarşısının alınması;

məhkəmənin nüfuzunun və qərəzsizliyinin təmin edilməsi. "Azərbaycan Respublikasında insan hüquq və azadlıqlarının həyata keçirilməsinin tənzimlənməsi haqqında" Konstitusiya Qanunu 3.6-cı maddə.

Konstitusiya Qanununda göstərilən əsaslardan biri olan "digər şəxslərin nüfuzu və hüquqlarının qorunması" məqsədi, əslində, Konstitusiyanın özündə bir neçə maddə ilə ifadə edilmişdir. Konstitusiyanın 32-ci maddəsi şəxsin "şəxsi toxunulmazlıq hüququ"nu təminat altına alır. Konstitusiyanın 46-cı maddəsində təsbit edilən şərəf və ləyaqətin müdafiəsi hüququ da

konstitusion hüquqlardandır. Bu hüquqlar ifadə azadlığı, məlumat azadlığı və media azadlığının məhdudlaşdırılmasının qırmızı xətlərini təşkil edir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası Məhkəməsinin təcrübəsində Konstitusiyanın 47-ci maddəsi ilə bağlı birbaşa presedent norma mövcud deyildir, lakin müxtəlif qərarlarda istinadlar edilmişdir. Bu sıraya aiddir:

1. 7 dekabr 2001-ci il tarixli “Azad Nəqliyyatçılar birliyinin ləğv edilməsinə dair” Qərarında Konstitusiyası Məhkəməsi qeyd etmişdir ki, ictimai birliklər cəmiyyətdə plüralizmin, fikir və söz azadlığının, əqidə müxtəlifliyinin inkişafına təkan verməklə demokratiyanın dərinləşməsinə xidmət göstərən əsas amillərdən biri hesab olunur.
2. 31 may 2002-ci il tarixli “Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 21 və 23-cü maddələrinin şərh edilməsinə dair” Konstitusiyası Məhkəməsinin Qərarında “İnsan Hüquqlarının və Əsas Azadlıqların Müdafiəsi Haqqında” Avropa Konvensiyasının 10-cu maddəsində qeyd olunmuşdur ki, hər kəs öz fikirlərini ifadə etmək azadlığı hüququna malikdir. Konvensiyanın 17-ci maddəsində həmçinin hər hansı bir dövlətin, qurumun və ya şəxsin burada təsbit olunmuş hüquq və azadlıqlarının ləğvinə yönəlmiş hər hansı fəaliyyətlə məşğul olmaq və ya hər hansı əməl törətmək və ya onları Konvensiyada nəzərdə tutululardan daha artıq məhdudlaşdırmaq hüquqlardan sui-istifadənin qadağan olunması kimi qiymətləndirilir. “İnsan Hüquqlarının və Əsas Azadlıqların Müdafiəsi Haqqında” Avropa Konvensiyasının 10-cu maddəsinin müddəası İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin 1986-cı il 8 iyul tarixli “Linqensin Avstriya qarşı iddiasına dair” iş üzrə qəbul olunmuş qərarının əsasını təşkil etmişdir. Qərarla fikir ifadə etmək azadlığı demokratik cəmiyyətin aparıcı dayaqlarından biri olmaqla onun tərəqqisi və cəmiyyətin hər bir üzvünün özünü ifadə etməsi şərtləri kimi qəbul olunur.
3. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası Məhkəməsi 20 sentyabr 2004-cü il tarixli “Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 133.1-ci maddəsinin Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına uyğunluğunun yoxlanılmasına dair” Qərarında qeyd etmişdir ki, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası birləşmək hüququnu əsas insan və vətəndaş hüquqlarına və azadlıqlarına aid edir. Beynəlxalq-hüquqi aktlarda bu hüquq yığıncaqlar və assosiasiya azadlığı kimi nəzərdə tutulur. Bu azadlıq İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsi tərəfindən məhz fikir və söz azadlığı prizmasından qiymətləndirilir. Müasir Avropa hüquq sistemində o, əsasən siyasi və humanitar hüquq kimi qəbul olunur. Həmin hüquq mütləq olmasa da, onun məhdudlaşdırılmasına yalnız o hallarda yol verilir ki, bu həm qanunla müəyyən edilsin, həm də demokratik cəmiyyətdə zəruri olsun, yüksək ictimai zərurətə cavab versin və qanunun məqsədlərinə müvafiq olsun.

Cavab II.I ilə eynidir

II.III Şəxsi toxunulmazlıq hüququ

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 32-ci maddəsi şəxsi toxunulmazlıq hüququnu ehtiva edir :

Hər kəsin şəxsi toxunulmazlıq hüququ vardır.

Hər kəsin şəxsi və ailə həyatının sirrini saxlamaq hüququ vardır. Qanunla nəzərdə tutulan hallardan başqa, şəxsi və ailə həyatına müdaxilə etmək qadağandır. Hər kəsin şəxsi və ailə həyatına qanunsuz müdaxilədən müdafiə hüququ vardır. (Konstitusiyanın 32-ci maddəsi)

Konstitusiyanın 32-ci maddəsinin III-VIII hissəsində isə bu hüququn məhdudlaşdırılması halları sadalanmışdır. Bura aiddir :

Öz razılığı olmadan kimsənin şəxsi həyatı haqqında məlumatın toplanılmasına, saxlanılmasına, istifadəsinə və yayılmasına yol verilmir. Qanunla müəyyən edilmiş hallar istisna olmaqla, heç kəs onun xəbəri olmadan və ya etirazına baxmadan izlənilə bilməz, video və foto çəkilişinə, səs yazısına və digər bu cür hərəkətlərə məruz qoyula bilməz.

Hər kəsin yazışma, telefon danışmaları, poçt, teleqraf və digər rabitə vasitələri ilə ötürülən məlumatın sirlərini saxlamaq hüququna dövlət təminat verir. Bu hüquq qanunla nəzərdə tutulmuş qaydada cinayətin qarşısını almaqdan və ya cinayət işinin istintaqı zamanı həqiqəti üzə çıxarmaqdan ötrü məhdudlaşdırıla bilər.

Qanunla müəyyən edilmiş hallar istisna olmaqla, hər kəs onun haqqında toplanmış məlumatlarla tanış ola bilər. Hər kəsin onun barəsində toplanmış və həqiqətə uyğun olmayan, tam olmayan, habelə qanunun tələbləri pozulmaqla əldə edilmiş məlumatların düzəldilməsini və ya çıxarılmasını (ləğv edilməsini) tələb etmək hüququ vardır.

Qanunla müəyyən edilmiş hallar istisna olmaqla, üçüncü şəxslər haqqında məlumat almaq məqsədi ilə elektron formada və ya kağız üzərində aparılan informasiya ehtiyatlarına daxil olmaq qadağandır.

Məlumatın aid olduğu şəxsin buna razılığını aşkar ifadə etdiyi hallar, ayrı-seçkiliyə yol verməmək şərti ilə anonim xarakterli statistik məlumatların emalı və qanunun yol verdiyi digər hallar istisna olmaqla, informasiya texnologiyalarından şəxsi həyata, o cümlədən əqidəyə, dini və etnik mənsubiyyətə dair məlumatların açıqlanması üçün istifadə edilə bilməz.

Fərdi məlumatların dairəsi, habelə onların emalı, toplanması, ötürülməsi, istifadəsi və mühafizəsi şərtləri qanunla müəyyən edilir.

Şəxsi toxunulmazlıq hüququ şəxsi təhlükəsizlik və insan azadlığının dövlət tərəfindən qorunması kimi başa düşülməlidir və aşağıda qeyd olunanlara hücumların qarşısının alınmasından və cəzalandırılmasından ibarət olmalıdır: həyat, sağlamlıq, şərəf, ləyaqət, mənəvi azadlıq, əqli mülkiyyət hüququ, şəxsi azadlıq hüququ hansı ki, özünə sahib olmaq, boş vaxtına səmərəli sərəncam vermək, yaşayış yerini təyin etmək, izlənilməmək, sərbəst hərəkət etmək.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Məhkəməsi bu hüquq üzrə müxtəlif qərarlarda istinadlara yer vermişdir. Bu qərarlar aşağıdakılardır:

9 iyul 2010-cu il tarixli "Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 157.5-ci maddəsinin şərh olunmasına dair" Konstitusiyaya Məhkəməsinin Qərarında qeyd edilmişdir ki, hər kəsin azadlıq hüququ və şəxsi toxunulmazlıq hüququ insan hüquq və azadlıqlarına həsr olunmuş beynəlxalq aktlarda, o cümlədən, "Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannamə"nin 3-cü maddəsində, "Mülki və siyasi hüquqlar haqqında" Beynəlxalq Paktın 9-cu maddəsində, "İnsan Hüquqlarının və Əsas Azadlıqların Müdafiəsi Haqqında" Avropa Konvensiyasının 5-ci maddəsində də təsbit olunmuşdur.

İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsi "Medvedev və digərləri Fransaya qarşı" (№ 3394/03) iş üzrə 29 mart 2010-cu il tarixli qərarında bildirmişdir ki, Konvensiyanın 5-ci maddəsi azadlıq və toxunulmazlıq hüququnu müdafiə edir. Konvensiyanın tələbinə görə bu hüquq demokratik cəmiyyətdə ən mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Hər kəsin bu hüququnun müdafiəsi təmin edilməlidir. Bu onu nəzərdə tutur ki, Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 1-ci hissəsində göstərilmiş şərtlər istisna olunmaqla, heç kəsin azadlığı məhdudlaşdırılmamalı və ya məhdudlaşdırılması davam etdirilməməlidir. Azadlıq hüququndan Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 1-ci hissəsi ilə təmin olunmuş istisna siyahısı məhdud xarakterlidir və bu istisnaların yalnız dar təfsiri sözügedən müddəanın məqsədinə uyğundur.

Həmin Məhkəmə daha sonra bildirmişdir ki, "qanunla müəyyən olunmuş prosesə" riayət olunub-olunmamasını da əhatə edən həbsin "qanuniliyi" məsələsində Konvensiyaya əsasən milli qanunvericiliyə, müvafiq olduqda tətbiq olunan digər hüquqi standartlara, o cümlədən, beynəlxalq hüquqda olan mənbələrə istinad edir. Konvensiya bütün işlər üzrə sözügedən qanunvericilik normalarının maddi və prosessual qaydalarına riayət etmək öhdəliyi yaratmaqla yanaşı, həmçinin, tələb edir ki, azadlığın hər hansı şəkildə məhdudlaşdırılması Konvensiyanın 5-ci maddəsinin məqsədinə, yəni fərdi şəxsin özbaşınalıqdan müdafiə olunmasına uyğun olmalıdır.

10 oktyabr 2011-ci il tarixli "Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 158.3-cü maddəsinin bəzi müddələrinin, 158.4, 290.3-cü maddələrinin şərh edilməsinə dair"

Konstitusiyaya Məhkəməsinin Qərarında qeyd edilmişdir ki, hər bir şəxsin azadlıq və şəxsi toxunulmazlıq hüququ onun dünyaya gəlməsi ilə ona mənsub olan əsas təbii hüquqlardır. Bu hüquqların qanuni əsas və zərurət olmadan məhdudlaşdırılması yolverilməzdir. Azadlıq və şəxsi toxunulmazlıq hüququnun məhdudlaşdırılmasına yalnız qanuni əsaslar mövcud olduqda və bir qayda olaraq, məhkəmənin qərarı əsasında yol verilir. Qanunverici azadlıq və şəxsi toxunulmazlıq hüququnun məhdudlaşdırılmasının hüquqi qaydasını və əsaslarını müəyyən etməklə, dövlətin ədalət mühakiməsi yolu ilə cəmiyyət üçün əhəmiyyət kəsb edən dəyərlərinin mühafizə edilməsi və hər bir şəxsin azadlıq hüququnun təmin edilməsi arasında yarana biləcək kolliziyaları həll etmiş olur. Qətimkan tədbiri qismində tətbiq edilən həbs öz sərtliyinə, səbəb olduğu məhrumiyətlərin həcminə və ciddiliyinə görə təqsirləndirilən şəxsin Konstitusiyanın 28 və 32-ci maddələrində təsbit edilmiş azadlıq və şəxsi toxunulmazlıq hüquqlarının məhdudlaşdırılmasına səbəb olur. Buna görə də, cinayət prosesini həyata keçirən orqanlar həbs qətimkan tədbirini seçərkən, Cinayət-Prosessual Məcəlləsində nəzərdə tutulmuş hüquqi prosedura riayət etməklə yanaşı, təqsirləndirilən şəxsin cəmiyyətdən təcrid olunmasının zəruriliyini də əsaslandırmalıdır.

Həmçinin qərarında qeyd edilmişdir ki, "Vətəndaş və siyasi hüquqlar haqqında" Beynəlxalq Paktın 9-cu maddəsində və Konvensiyanın 5-ci maddəsində əqlabatan müddət ərzində məhkəmə araşdırması hüququ nəzərdə tutulmuşdur. Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci hissəsinə əsasən hər kəs, onun mülki hüquq və vəzifələri müəyyən edilərkən və ya ona qarşı hər hansı cinayət ittihamı irəli sürülərkən, qanun əsasında yaradılmış müstəqil və qərəzsiz məhkəmə vasitəsilə, əqlabatan müddətdə işinin ədalətli və açıq araşdırılması hüququna malikdir.

27 aprel 2001-ci il tarixli "Polis haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun 21-ci maddəsinin üçüncü hissəsinin inzibati qaydada tutulmanın müddəti ilə bağlı müddəasının şərh edilməsinə dair" Konstitusiyaya Məhkəməsinin Qərarında qeyd edilmişdir ki, "Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannamə"nin 3-cü maddəsinə görə hər bir şəxsin yaşamaq, azadlıq və şəxsi toxunulmazlıq hüququ vardır. Əsasən hər bir insanın azadlıq və şəxsi toxunulmazlıq hüququ var. Heç kəs zorla həbs və yaxud dustaq edilə bilməz. Heç kəs qanunla müəyyən olunmuş əsaslar olmadan və müvafiq proseduralara əməl olunmadan azadlıqdan məhrum edilməməlidir.

BMT Baş Assambleyasının 9 dekabr 1988-ci il tarixli qətnaməsi ilə təsdiq edilmiş "Formasından asılı olmayaraq saxlanılmağa və tutulmağa məruz qalmış bütün şəxslərin müdafiə prinsipləri Topplusu"nın ikinci prinsipində deyilir: "...həbs, tutulma və ya azadlıqdan məhrum etmə yalnız qanunun müddəalarına ciddi riayət etməklə səlahiyyətli vəzifəli şəxslər tərəfindən və yaxud bu məqsəd üçün qanunla müvəkkil olunmuş şəxslər tərəfindən həyata keçirilir."

Cavab II.I ilə eynidir

II.IV Dini etiqad azadlığı

Din, etiqad, vicdan azadlığı ümumi insan hüquqlarının ayrılmaz hissəsidir. Ölkəmizdə vicdan azadlığı yüksək səviyyədə təmin edilməklə, bütün dinlərə bərabər hüquqlu münasibət göstərilir.

Multikulturalizmin və tolerantlığın əsas prinsiplərindən biri də vicdan azadlığıdır. Bu prinsiplərin pozulduğu cəmiyyətlərdə nə demokratiyadan, nə multikulturalizmdən, nə də insan haqlarından danışmaq olar. Vicdan azadlığı həm də insanların dini inancları ilə sıx bağlıdır.

Buna görə də vicdan azadlığının məhdudlaşdırılması, həm də insanların dini inanclarına münasibətlərinin məhdudlaşdırılması kimi qəbul olunur.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 48-ci maddəsi vicdan azadlığı adlanır.

Burada qeyd olunur:

Hər kəsin vicdan azadlığı vardır.

Hər kəsin dinə münasibətini müstəqil müəyyənləşdirmək, hər hansı dinə təkbaşına və ya başqaları ilə birlikdə etiqad etmək, yaxud heç bir dinə etiqad etməmək, dinə münasibəti ilə bağlı əqidəsini ifadə etmək və yaymaq hüququ vardır.

Dini mərasimlərin yerinə yetirilməsi, ictimai qaydanı pozursa və ya ictimai əxlaqa zidd deyildirsə, sərbəstdir.

Dini etiqad və əqidə hüquq pozuntusuna bəraət qazandırmır.

Heç kəs öz dini etiqadını və əqidəsini ifadə etməyə (nümayiş etdirməyə), dini mərasimləri yerinə yetirməyə və ya dini mərasimlərdə iştirak etməyə məcbur edilə bilməz.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 18-ci maddəsi isə “Din və dövlət” adlanır. Bu normaya görə Azərbaycan Respublikasında din dövlətdən ayrındır. Bütün dini etiqadlar qanun qarşısında bərabərdir. İnsan ləyaqətini alçaldan və ya insanpərvərlik prinsiplərinə zidd olan dinlərin (dini cərəyanların) yayılması və təbliği qadağandır.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasından əlavə 20 avqust 2002-ci il tarixli “Dini etiqad azadlığı haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu mövcuddur. Qanunun 1-ci maddəsi aşağıdakı məzmunundadır:

“Hər kəsin hər hansı dinə təkbaşına və ya başqaları ilə birlikdə etiqad etmək, dinə münasibəti ilə bağlı əqidəsini ifadə etmək və yaymaq hüququ vardır.

Şəxsin dini etiqadını ifadə etməsinə, ibadətlərdə, dini ayin və mərasimlərdə iştirak etməsinə və ya dini öyrənməsinə hər hansı maneə törədilə bilməz. Heç kəs öz dini etiqadını ifadə etməyə (nümayiş etdirməyə), dini mərasimləri yerinə yetirməyə və ya dini mərasimlərdə iştirak etməyə məcbur edilə bilməz. Dini etiqadın və dini həyat tərzinin zor tətbiq etməklə və ya zor tətbiq ediləcəyi ilə hədələməklə, habelə irqi, milli, dini, sosial ədavət və düşmənçilik yaratmaq məqsədi ilə təbliğinə yol verilmir. İnsan ləyaqətini alçaldan və ya insanpərvərlik prinsiplərinə zidd olan dinlərin (dini cərəyanların) yayılması və təbliği qadağandır.

Dini etiqad azadlığı yalnız qanunda nəzərdə tutulan və demokratik cəmiyyətdə zəruri olan hallarda ictimai təhlükəsizlik mənafeləri üçün, ictimai qaydanın təmin edilməsi, sağlamlığın və ya mənəviyyatın və ya digər şəxslərin hüquq və azadlıqlarının qorunması üçün məhdudlaşdırıla bilər.

Dini mərkəz tərəfindən dəvət edilmiş din xadimləri istisna olmaqla, əcnəbilər və vətəndaşlığı olmayan şəxslər tərəfindən dini təbliğat aparılması qadağandır.

Valideynlər və ya onları əvəz edən şəxslər, qarşılıqlı razılıq əsasında, uşaqlarını özlərinin dini əqidəsinə və dinə münasibətinə müvafiq olaraq tərbiyə edə bilərlər.”

Yuxarıda qeyd olunan qanunvericilikdən çıxarışlarda həm də vicdan azadlığının qanunla məhdudlaşdırılma halları, bu hüququn sərhədləri qeyd olunmuşdur.

Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq konvensiyalarda vicdan azadlığı barədə normalar müəyyən olunmuşdur. Belə ki, “İnsan Hüquqlarının və Əsas Azadlıqların Müdafiəsi Haqqında” Avropa Konvensiyasının 9-cu maddəsi “Fikir, din və vicdan azadlığı” adlanır. “Mülki və Siyası Hüquqlar haqqında” Beynəlxalq Paktın isə 18-ci maddəsi də bu hüquq barəsindədir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin təcrübəsində 13 iyun 2013-cü il tarixli “Dini etiqad azadlığı haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 22-ci maddəsinin ikinci hissəsində nəzərdə tutulmuş “müvafiq icra hakimiyyəti orqanının razılığı” müddəasının şərh edilməsinə dair” Konstitusiyaya Məhkəməsi müvafiq qərar qəbul etmişdir. Qərarda qeyd edilmişdir ki, “İnzibati icraat haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 2.0.2-ci maddəsinə uyğun olaraq inzibati orqanın ümumi (publik) hüquq sahəsinə aid olan müəyyən (konkret) məsələni nizama salmaq və ya həll etmək məqsədilə qəbul etdiyi və ünvanlandığı hüquqi və ya fiziki şəxs (şəxslər) üçün müəyyən hüquqi nəticələr yaradan məktub və ya digər rəsmi sənəd inzibati akt hesab edilməlidir. Hər hansı bir sənəd inzibati akt kimi qiymətləndirilərkən onun forması ilə yanaşı, inzibati aktın məzmunu da nəzərə alınmalıdır.

“Dini etiqad azadlığı haqqında” Qanunun 22-ci maddəsinin ikinci hissəsinə əsasən dini qurumlar, dini qurum olmayan digər hüquqi şəxslər və fiziki şəxslər müvafiq icra hakimiyyəti orqanının razılığı ilə dini təyinatlı ədəbiyyatı, əşyaları və dini məzmunlu başqa məlumat materiallarını istehsal, idxal, ixrac edə, habelə sərbəst yaya bilərlər.

Həmçinin, Konstitusiya Məhkəməsinin 25 yanvar 2017-ci il tarixli “Valideynlərini itirmiş və valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqların sosial müdafiəsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun bəzi müddələrinin Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 25-ci maddəsinin I hissəsinə uyğunluğunun yoxlanılmasına dair” Qərarında “İqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar haqqında” Beynəlxalq Pakta istinad edilmiş və qeyd olunmuşdur ki, bu Paktda iştirak edən dövlətlər valideynlərin və müvafiq hallarda qəyyumların öz uşaqları üçün tək cə dövlət tərəfindən təsis olunmuş məktəbləri deyil, həmçinin dövlətin təhsil üçün təyin etdiyi minimum tələblərə cavab verən digər məktəbləri də seçmək və öz etiqadlarına əsasən, uşaqlarının dini və mənəvi tərbiyəsini təmin etmək hüququna hörmət etməyi öhdələrinə götürürlər.

Cavab II.I ilə eynidir

II.V Ayrı-seçkiliyin qadağan olunması

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında ayrı-seçkiliyi qadağan edən bir sıra müddəalar öz əksini tapıb.

Konstitusiyanın 25-ci maddəsinə əsasən, “hamı qanun və məhkəmə qarşısında bərabərdir” və “Kişi ilə qadının eyni hüquqları və azadlıqları vardır” (II hissə). Konstitusiyanın 25-ci maddəsinin III və IV hissələrinin beynəlxalq normalara əsasən, bərabərliyin təmin edilməsi kriteriyalarını təsbit edir. Bunun məntiqi nəticəsi olaraq, “dövlət, irqindən, etnik mənsubiyyətindən dinindən, dilindən, cinsindən, mənşəyindən, əmlak vəziyyətindən, qulluq mövqeyindən, əqidəsindən, siyasi partiyalara, həmkarlar ittifaqlarına və digər ictimai birliklərə mənsubiyyətindən asılı olmayaraq, hər kəsin hüquq və azadlıqlarının bərabərliyinə təminat verir” və bu kriteriyalara əsasən, insan və vətəndaş hüquqları və azadlıqlarının məhdudlaşdırılmasını qadağan edir.

Yuxarıda qeyd olunan kriteriyaları əsas götürdükdə hər kəsin toxunulmaz, pozulmaz və ayrılmaz hüquqları və azadlıqları vardır (25-ci maddənin IV hissəsi). Qərar qəbul etmə prosesində iştirak etmək və dövlət orqanlarına müraciət etməklə də əlaqədar bərabərlik prinsipi tətbiq edilir (25-ci maddənin V hissəsi). Həmçinin bu maddəyə 2016-cı ildə yeni “Sağlamlıq imkanları məhdud olanlar, onların məhdud imkanlarına görə həyata keçirilməsi çətinləşən hüquq və vəzifələrdən başqa, bu Konstitusiyada təsbit olunmuş bütün hüquqlardan istifadə edir və vəzifələri daşıyırlar.” hissə əlavə edilmişdir (25-ci maddənin VI hissəsi).

Konstitusiyanın 34-cü maddəsi ailə münasibətlərində er ilə arvadın bərabər hüquq və vəzifələrə malik olduğunu nəzərdə tutur. Konstitusiyanın 69-cu maddəsinə əsasən, “əcənəbilər və vətəndaşlığı olmayan şəxslər Azərbaycan Respublikasında olarkən, qanunla və ya Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilə ilə başqa hal nəzərdə tutulmayıbsa, Azərbaycan Respublikasının vətəndaşları ilə bərabər bütün hüquqlardan istifadə edə bilər və bütün vəzifələri yerinə yetirməlidirlər. Azərbaycan Respublikası ərazisində daimi yaşayan və ya müvəqqəti qalan əcnəbilərin və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin hüquq və azadlıqları yalnız beynəlxalq hüquq normalarına və Azərbaycan Respublikasının qanunlarına uyğun olaraq məhdudlaşdırıla bilər.”

Konstitusiyanın 149-cu maddəsi normativ hüquqi aktların hüquqa və haqq-ədələtə əsaslanmasını nəzərdə tutur. Burada haqq-ədələtə əsaslanma dedikdə, “bərabər mənafelərə bərabər münasibət” başa düşülür (149-cu maddənin I hissə). Eyni məzmun Konstitusiyanın 150-ci maddəsində bələdiyyələrin qəbul etdikləri aktlara münasibətdə də təsbit olunmuşdur.

2006-cı il oktyabrın 10-da qəbul edilmiş “Gender (kişi və qadınların) bərabərliyinin təminatları haqqında” Qanunun məqsədi cinsi mənsubiyyətə görə ayrı-seçkiliyin bütün

formalarını aradan qaldırmaqla, kişi və qadınlara ictimai həyatın siyasi, iqtisadi, sosial, mədəni və digər sahələrində bərabər imkanlar yaratmaqla gender bərabərliyinin təmin edilməsindən ibarətdir. Sözügedən Qanun cinsi mənsubiyyətə görə ayrışdırıcı "cinsi qısnama, cinsi əsasda hüquqların bərabər həyata keçirilməsini məhdudlaşdıran və ya inkar edən istənilən fərq, istisna və ya üstünlük" kimi müəyyənləşdirir (2.0.4-cü maddə).

Azərbaycan Respublikasının müxtəlif qanunvericilik aktlarında hər kəsin qanun qarşısında bərabərliyi məzmunlu normalar mövcuddur. Buraya aiddir:

1. Azərbaycan Respublikasının Əmək Məcəlləsi (1999-cu il fevralın 1-də qəbul edilmişdir) Maddə 16. Əmək münasibətlərində ayrı-seçkiliyin yolverilməzliyi.
2. Azərbaycan Respublikasının Mülki Prosesual Məcəlləsi (1999-cu il dekabrın 28-də qəbul edilmişdir) Maddə 8. Qanun və məhkəmə qarşısında bərabərlik.
3. Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosesual Məcəlləsi (2000-ci il iyulun 14-də qəbul edilmişdir) Maddə 11. Hər kəsin qanun və məhkəmə qarşısında hüquq bərabərliyi.
4. Azərbaycan Respublikasının Ailə Məcəlləsi (1999-cu il dekabrın 28-də qəbul edilmişdir) Maddə 6. Ailə hüquqlarının həyata keçirilməsi və ailə vəzifələrinin yerinə yetirilməsi.
5. Azərbaycan Respublikasının Miqrasiya Məcəlləsi (2013-cü il iyulun 2-də qəbul edilmişdir) Maddə 74. Əcnəbilərin və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin hüquqları.

Azərbaycan Respublikası ayrı-seçkiliyin qadağan olunmasını özündə təsbit edən bir çox beynəlxalq Konvensiyalara qoşulmuşdur. Bu Konvensiyalara aiddir:

"İnsan Hüquqlarının və Əsas Azadlıqların Müdafiəsi Haqqında" Avropa Konvensiyası (4 noyabr 1950-ci il), "Mülki və siyasi hüquqlar haqqında" Beynəlxalq Pakt (16 dekabr 1966-cı il), "İqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar haqqında" Beynəlxalq Pakt (16 dekabr 1966-cı il), Birləşmiş Millətlər Təşkilatının "İşgəncələr və digər qəddar, qeyri-insani və alçaldıcı rəftar və ya cəza əleyhinə" Konvensiyası (9 dekabr 1975-ci il), Birləşmiş Millətlər Təşkilatının "İrqi ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğv edilməsi haqqında" Konvensiyası (4 yanvar 1969-cı il), Birləşmiş Millətlər Təşkilatının "Qadınlara qarşı ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğv edilməsi haqqında" Konvensiyası (18 dekabr 1979-cu il), Birləşmiş Millətlər Təşkilatının "Əlillərin hüquqları haqqında" Konvensiyası (13 dekabr 2006-cı il), Birləşmiş Millətlər Təşkilatının "Uşaq hüquqları haqqında" Konvensiyası (20 noyabr 1989-cu il), "Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsi" (10 dekabr 1948-ci il), Avropa Komissiyasının "Qadın və kişilərin ləyaqətinin iş yerlərində müdafiəsinə dair" 92/131/EEC sayılı Təvsiyələri (27 noyabr 1991-ci il), Avropa İttifaqı Şurasının "Avropa Komissiyasının qadın və kişilərin ləyaqətinin iş yerlərində müdafiəsinə dair Təvsiyələrinin, həmçinin cinsi zəminində qısnamaya qarşı mübarizəyə dair prosesual məcəlləsinin icra olunması haqqında" Bəyannaməsi (19 dekabr 1991-ci il), Avropa İttifaqı Şurasının "Sosial təminat məsələləri ilə bağlı kişilərlə qadınlar arasında bərabər rəftar prinsipinin qabaqcıl şəkildə icra olunmasına dair" 79/7/EEC sayılı Direktivi (19 dekabr 1978-ci il), Avropa İttifaqı Şurasının "Məşğulluq sahəsində bərabərliyə dair ümumi çərçivəni müəyyənləşdirən" 2000/78/EC sayılı Direktivi (27 noyabr 2000-ci il), Avropa Parlamentinin və Avropa İttifaqı Şurasının "Məşğulluğa və iş yerlərinə aid məsələlərdə bərabər imkanlar və bərabər rəftar prinsipinin icra olunmasına dair" 2006/54/EC sayılı (yenidən baxılmış) Direktivi (5 iyul 2006-cı il), Avropa İttifaqı Şurasının "Əmək, peşə təlimi və karyera irəliləyişi hüququndan istifadə ilə bağlı qadınlarla kişilər arasında bərabər rəftar prinsipinin icra olunmasına dair" 76/207/EEC sayılı Direktivi (9 fevral 1976-cı il), Avropa İttifaqı Şurasının "Mallar və xidmətlər sahəsində qadınlar və kişilər arasında bərabər rəftar prinsipinin icra olunmasına dair" 2004/113/EC sayılı Direktivi (13 dekabr 2004-cü il), Avropa İttifaqı Şurasının "İrqi və ya milli mənşəsindən asılı olmayaraq şəxslər arasında bərabər rəftar prinsipinin icra olunmasına dair" 2000/43/EC sayılı Direktivi (29 iyun 2000-ci il).

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Məhkəməsinin bir çox qərarlarında ayrı-seçkiliyin qadağan olunmasına, bərabərlik hüququnun təmin olunmasına dair bir çox istinadlar mövcuddur. Bura aid etmək olar:

1. 5 iyun 2018-ci il tarixli “Dövlət qulluğu haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 33.2-ci maddəsinin həmin Qanunun 2.3-cü maddəsinin tələbləri baxımından şərh edilməsinə dair” Konstitusiya Məhkəməsinin Qərarında qeyd edilmişdir ki, “Dövlət qulluğu haqqında” Qanunun 2.3-cü maddəsində sadalanan orqanların fəaliyyəti və həmin orqanlarda qulluqkeçmə qaydaları müəyyən edilərkən nəzərə alınmalı olan prinsiplərdən biri də irqindən, milliyyətindən, dinindən, dilindən, cinsindən, sosial mənşəyindən, ailə, əmlak və qulluq vəziyyətindən, yaşayış yerindən, əqidəsindən, ictimai birliklərə mənsubiyyətindən, habelə qulluqçuların işgüzarlıq keyfiyyətlərinə dəxli olmayan başqa səbəblərdən asılı olmayaraq dövlət qulluqçularının hüquq bərabərliyi prinsipidir.
2. 18 mart 2019-cu il tarixli “Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 125-ci maddəsinin VII hissəsinin Azərbaycan Respublikasının mülki prosessual qanunvericiliyi baxımından şərh edilməsinə dair” Konstitusiya Məhkəməsinin Qərarında qeyd edilmişdir ki, “Mülki işlər və iqtisadi mübahisələr üzrə məhkəmə icraatı zamanı məhkəmələr ədalət mühakiməsini çəkişmə və tərəflərin bərabərliyi prinsipinə riayət etməklə, tərəflərin təqdim etdiyi sübutlar və faktlar əsasında həyata keçirməli, öz qərarlarını yalnız tərəflərin çəkişmə prinsipinə əsasən müzakirə etdiyi dəlillərlə, onların verdiyi izahatlarla, təqdim etdikləri və Azərbaycan Respublikası Mülki Prosessual Məcəlləsinin tələblərinə müvafiq olaraq əldə edilmiş sübutlarla əsaslandırılmalı, həmin sübutların araşdırılmasından irəli gələn həqiqəti müəyyən etməlidir”.

Cavab II.I ilə eynidir

II.VI Azadlıq hüququ

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının 28-ci maddəsinə əsasən, “Azadlıq hüququ” əsas insan hüquq və azadlıqlarından biri kimi təsbit olunmuşdur. Konstitusiyanın 28-ci maddəsi aşağıdakı məzmunundadır:

Hər kəsin azadlıq hüququ vardır.

Azadlıq hüququ yalnız qanunla nəzərdə tutulmuş qaydada tutulma, həbsəalma və ya azadlıqdan məhrum etmə yolu ilə məhdudlaşdırıla bilər.

Qanuni surətdə Azərbaycan Respublikasının ərazisində olan hər kəs sərbəst hərəkət edə bilər, özünə yaşayış yeri seçə bilər və Azərbaycan Respublikasının ərazisindən kənara gedə bilər.

Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarının hər zaman maneəsiz öz ölkəsinə qayıtmaq hüququ vardır.

Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq Konvensiyaların müvafiq maddələrində azadlıq hüququ təsbit olunmuşdur.

BMT-nin “Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsi”nin 3-cü maddəsində qeyd olunur ki, hər bir şəxsin yaşamaq, azadlıq və toxunulmazlıq hüququ vardır.

“İnsan Hüquqlarının və Əsas Azadlıqların Müdafiəsi Haqqında” Avropa Konvensiyasının 5-ci maddəsi azadlıq və toxunulmazlıq hüququnu ehtiva edir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin təcrübəsində azadlıq hüququ ilə bağlı konkret qərar olmasada, müxtəlif qərarlarda azadlıq hüququna istinadlar edilmişdir. Buraya aiddir:

1. 10 oktyabr 2011-ci il tarixli “Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 158.3-cü maddəsinin bəzi müddələrinin, 158.4, 290.3-cü maddələrinin şərh edilməsinə dair” Konstitusiya Məhkəməsinin Qərarında qeyd edilmişdir ki, Konstitusiyanın 28-ci maddəsinə əsasən hər kəsin azadlıq hüququ vardır. Azadlıq hüququ yalnız qanunla nəzərdə tutulmuş qaydada tutulma, həbsəalma və ya azadlıqdan məhrum etmə yolu ilə məhdudlaşdırıla bilər. Dövlət tərəfindən şəxsin

ləyaqətinin sosial dəyər kimi qəbul edilməsi hər kəsin azadlıq hüququna özbaşına müdaxilənin yolverilməzliyini təmin edir və həm fərdin hərtərəfli inkişafı, həm də cəmiyyətin demokratik təşkili üçün şərait yaradır. “Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannamə”nin 1-ci maddəsində göstərilir ki, bütün insanlar ləyaqət və hüquqlarına görə azad və bərabər doğulurlar. Hər bir şəxsin azadlıq və şəxsi toxunulmazlıq hüququ onun dünyaya gəlməsi ilə ona mənsub olan əsas təbii hüquqlarıdır. Bu hüquqların qanuni əsas və zərurət olmadan məhdudlaşdırılması yolverilməzdir.

2. 27 aprel 2001-ci il tarixli “Polis haqqında Azərbaycan Respublikası Qanununun 21-ci maddəsinin üçüncü hissəsinin inzibati qaydada tutulmanın müddəti ilə bağlı müddəasının şərh edilməsinə dair” Konstitusiyaya Məhkəməsinin Qərarında qeyd edilmişdir ki, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 28-ci maddəsinə görə hər kəsin azadlıq hüququ vardır. Azadlıq hüququ yalnız qanunla nəzərdə tutulmuş qaydada tutulma, həbsəalma və ya azadlıqdan məhrum etmə yolu ilə məhdudlaşdırıla bilər. Beynəlxalq hüquq normalarında da azadlıq hüququ əsas insan hüquqları arasında özünəməxsus mühüm yer tutur. “Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannamə”nin 3-cü maddəsinə görə hər bir şəxsin yaşamaq, azadlıq və şəxsi toxunulmazlıq hüququ vardır. Heç kəs zorla həbs və yaxud dustaq edilə bilməz. Heç kəs qanunla müəyyən olunmuş əsaslar olmadan və müvafiq proseduralara əməl olunmadan azadlıqdan məhrum edilməməlidir. BMT Baş Assambleyasının 9 dekabr 1988-ci il tarixli qətnaməsi ilə təsdiq edilmiş “Formasından asılı olmayaraq saxlanılmağa və tutulmağa məruz qalmış bütün şəxslərin müdafiə prinsipləri Topusu”nun ikinci prinsipində deyilir: “həbs, tutulma və ya azadlıqdan məhrum etmə yalnız qanunun müddəalarına ciddi riayət etməklə səlahiyyətli vəzifəli şəxslər tərəfindən və yaxud bu məqsəd üçün qanunla müvəkkil olunmuş şəxslər tərəfindən həyata keçirilir.” Azadlıq hüququ ən əhəmiyyətli və əsas insan hüquqlarından biri kimi dünyada hamılıqla və birmənalı qəbul olunmuşdur. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası da bu hüququ beynəlxalq hüquq normalarına uyğun olaraq təsbit etmişdir. Bununla belə, konstitusiyaya və beynəlxalq hüquq normaları qanunla nəzərdə tutulmuş hallarda azadlıq hüququnun məhdudlaşdırılmasını istisna etmir. Məhkəmənin (hakimin) qərarı olmadan hər hansı şəxsin tənqisəlinmədən tutulması hallarını və ağılabatan müddətləri qanunvericilik müəyyənləşdirir. “Polis haqqında” Qanunun 21-ci maddəsinin müddəaları hər hansı şəxsin azadlıq hüququnun polis tərəfindən 48 saatdan artıq olmayan müddət ilə məhdudlaşdırılması cinayət və ya inzibati hüquqpozmanın törədilməsi ilə əlaqələndirir. “Polis haqqında” Qanunun 22-ci maddəsinin ikinci hissəsində isə göstərilir ki, bu Qanunun 21-ci maddəsinin üçüncü hissəsində nəzərdə tutulmuş hallarda hər hansı şəxsin azadlıq hüququnun məhdudlaşdırılması müddətləri inzibati hüquqpozmanın törədilməsi ilə əlaqədar Azərbaycan Respublikasının inzibati hüquqpozmalar haqqında qanunvericiliyi ilə, cinayətin törədilməsi ilə əlaqədar isə Azərbaycan Respublikasının cinayət-prosessual qanunvericiliyi ilə müəyyənləşdirilir”.
3. 9 iyul 2010-cu il tarixli “Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 157.5-ci maddəsinin şərh olunmasına dair” Konstitusiyaya Məhkəməsinin Qərarında qeyd edilmişdir ki, İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsi “Medvedev və digərləri Fransaya qarşı” (№ 3394/03) iş üzrə 29 mart 2010-cu il tarixli qərarında bildirmişdir ki, Konvensiyanın 5-ci maddəsi azadlıq və toxunulmazlıq hüququnu müdafiə edir. Konvensiyanın tələbinə görə bu hüquq demokratik cəmiyyətdə ən mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Hər kəsin bu hüququnun müdafiəsi təmin edilməlidir. Bu onu nəzərdə tutur ki, Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 1-ci hissəsində göstərilmiş şərtlər istisna olunmaqla, heç kəsin azadlığı məhdudlaşdırılmamalı və ya məhdudlaşdırılması davam etdirilməməlidir. Azadlıq hüququndan Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 1-ci hissəsi ilə təmin olunmuş istisna siyahısı məhdud xarakterlidir və bu istisnaların yalnız dar təfsiri sözügedən müddəanın məqsədinə uyğundur. Həmin Məhkəmə daha sonra

bildirmişdir ki, “qanunla müəyyən olunmuş prosesə” riayət olunub-olunmamasını da əhatə edən həbsin “qanuniliyi” məsələsində Konvensiyaya əsasən milli qanunvericiliyə, müvafiq olduqda tətbiq olunan digər hüquqi standartlara, o cümlədən, beynəlxalq hüquqda olan mənbələrə istinad edir. Konvensiya bütün işlər üzrə sözügedən qanunvericilik normalarının maddi və prosessual qaydalarına riayət etmək öhdəliyi yaratmaqla yanaşı, həmçinin, tələb edir ki, azadlığın hər hansı şəkildə məhdudlaşdırılması Konvensiyanın 5-ci maddəsinin məqsədinə, yəni fərdi şəxsin özbaşınalıqdan müdafiə olunmasına uyğun olmalıdır. İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsi vurğulamışdır ki, azadlığın məhdudlaşdırılması ilə bağlı məsələlərdə hüquqi müəyyənlik prinsipinin təmin olunması xüsusilə vacibdir. Bu səbəbdən Konvensiya ilə müəyyən olunmuş «qanunilik» standartına cavab vermək üçün milli və/və ya beynəlxalq hüquqda azadlığın məhdudlaşdırılmasının şərtləri açıq-aydın müəyyən edilməli və qanunvericilik normasının tətbiqi qabaqcadan gözlənilən olmalıdır. Konstitusiyanın və beynəlxalq-hüquqi aktların tələblərinə əsaslanaraq cinayət-prosessual qanunvericiliyi cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməlləri törətməkdə şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin cinayət təqibinin və müdafiəsinin hüquqi prosedurlarını müəyyən etmişdir (CPM-in 1.1-ci maddəsi). Cinayət-prosessual qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuşdur ki, hər kəsin azadlıq hüququ yalnız qanunla nəzərdə tutulmuş qaydada və hallarda onun tutulması, həbsə alınması və ya azadlıqdan məhrum edilməsi ilə məhdudlaşdırıla bilər (CPM-in 14.1-ci maddəsi)”.

4. 15 aprel 2011-ci il tarixli “Psixiatriya yardımı haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 28.2, 28.3, 29.3-cü maddələrinin və Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 98.1, 99-cü maddələrinin şərh edilməsinə dair” Qərarında Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu qeyd etmişdir ki, psixi müalicə aparılması məqsədi ilə şəxsin azadlığının məhdudlaşdırılması insan və vətəndaş hüquq və azadlıqları sahəsində olduqca aktual məsələlərdən biridir. Belə ki, psixiatriya xəstəxanalarında insanların məcburi və ya qeyri-könüllü saxlanması və müalicəsi konstitusiya hüququ sahəsində vacib olan insan hüquqlarının məhdudlaşdırılmasının həddi probleminin bir elementidir. Ona görə bu məsələnin həllində birbaşa Konstitusiyanın və insan hüquqları üzrə beynəlxalq standartların üstünlüyü nəzərə alınmalıdır. İnsan hüquqları təbiətinə görə müxtəlif üsullarla realizə olunurlar. Vətəndaş (şəxsi) və siyasi hüquqların təminatı üçün qanunvericilikdə “neqativ” göstərişlər mövcuddur. Sosial hüquqların təminatı üçün dövlət qarşısında “pozitiv” öhdəliklər qoyulur. Lakin hər hansı bir qrupdaxili hüquqlar fərqli təmin olunur. Belə ki, Azərbaycan Respublikasında yaşamaq hüququnun və ya təhlükəsiz yaşamaq (işgəncələrə məruz qalmamaq) hüququnun təminatı üçün konstitusiya səviyyədə bu hüququn ayrılmazlığı göstərilir və digər normativ aktlarda qeyd edilən hüquqların pozulmasına görə məsuliyyət nəzərdə tutulur. Fərdin ayrılmaz hüquqlarının məhdudlaşdırılmasına dair qanunvericilikdə hər hansı bir norma mövcud deyil. Digər tərəfdən, şəxsin Konstitusiyanın 28-ci maddəsi ilə müəyyən edilən azadlıq hüququ qanun əsasında məhdudlaşdırıla bilər. Məcburi və ya qeyri-könüllü hospitalaşdırma müddətinin uzadılması birbaşa azadlıqdan təcrid olunmaqla bağlıdır. Ona görə də məhkəmələr qarşısında bu cür təqdimatlarla yalnız peşəkar, qanunla səlahiyyətli və müstəqil həkim-psixiatr komissiyaları çıxış edə bilər. Lakin məhkəmələr üçün hətta həkim-psixiatr komissiyasının rəyi rəhbər sənəd olmamalıdır. Məhkəmələr bu cür rəylərin ədalətli olmadığından şübhələndikdə təkrar müstəqil ekspertiza keçirilməsini təyin etməlidirlər. Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 323.7-ci maddəsində göstərilir ki, məhkəmə öz təşəbbüsü ilə ekspertizanın təyin edilməsi haqqında qərar çıxarmaq hüququna malikdir. Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 331.3-cü maddəsi isə birbaşa müəyyən edir ki, məhkəmə öz təşəbbüsü ilə təkrar və ya əlavə ekspertiza təyin etmək hüququna malikdir. Deməli, məhkəmələr həkim-psixiatr komissiyasının rəyində tam

əmin olmadığı halda təkrar və ya əlavə ekspertiza təyin edə bilər. Beləliklə, müzakirə edilən məsələ üzrə beynəlxalq təcrübənin təhlili göstərir ki, azadlığın məhdudlaşdırılması ilə müşayiət olunan məcburi və ya qeyri-könüllü psixiatriya müalicəsinin növü qanuni əsaslar (şəxsin bilavasitə özü və (və ya) ətrafdakılar üçün təhlükə yaratması və başqa hallar) üzrə seçilməli və məhkəmənin qərarı ilə təyin edilməlidir”.

5. 16 sentyabr 2014-cü il tarixli “Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 448.5-ci maddəsinin Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına uyğunluğunun yoxlanılmasına dair” Konstitusiya Məhkəməsinin Qərarında qeyd edilmişdir ki, Konstitusiyanın 24-cü maddəsinin I hissəsinin və 28-ci maddəsinin, “Azərbaycan Respublikasında insan hüquq və azadlıqlarının həyata keçirilməsinin tənzimlənməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Qanununun 4-cü maddəsinin mənasına görə azadlıq hüququ əsas insan hüquqları sırasına daxil olmaqla hər kəsə doğulduğu andan məxsusdur, ayrılmazdır və ən əhəmiyyətli sosial neməti özündə əks etdirir. Azadlıq hüququ insanın muxtariyyətinə özbaşına müdaxilənin yolverilməzliyini təmin edir və həm fərdin hərtərəfli inkişafı, həm də cəmiyyətin demokratik təşkili üçün şərait yaradır. Azadlıq hüququnun məhdudlaşdırılması yalnız Konstitusiyanın 28-ci maddəsinin və onunla birbaşa əlaqəli olan “Azərbaycan Respublikasında insan hüquq və azadlıqlarının həyata keçirilməsinin tənzimlənməsi haqqında” Konstitusiya Qanununun 4-cü maddəsinin tələblərinə, ümumhüquq prinsiplərinə, habelə zərurilik və mütənasiblik meyarlarına riayət etməklə və bu hüququn mahiyyətini dəyişməməklə tətbiq oluna bilər. Qanunverici azadlıq hüququnun məhdudlaşdırılmasının hüquqi qaydasını və əsaslarını müəyyən etməklə, dövlətin ədalət mühakiməsi yolu ilə cəmiyyət üçün əhəmiyyət kəsb edən dəyərlərinin mühafizə edilməsi və hər bir şəxsin azadlıq hüququnun təmin edilməsi arasında yarana biləcək kolliziyaları həll etmiş olur. (Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun “Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 158.3-cü maddəsinin bəzi müddələrinin, 158.4 və 290.3-cü maddələrinin şərh edilməsinə dair” 10 oktyabr 2011-ci il tarixli Qərarı).

Azadlıq hüququnun səciyyəvi əlamətlərindən biri şəxsin saxlanılmasına və həbs olunmasına dair qərarın məhkəmə nəzarəti qaydasında qəbul edilməsidir. Bu əlamət “Azərbaycan Respublikasında insan hüquq və azadlıqlarının həyata keçirilməsinin tənzimlənməsi haqqında” Konstitusiya Qanununun 4.3-cü maddəsində konstitusional hüquq kimi ifadə olunaraq xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Bu hüquq müstəqil mənaya malik olmaqla nə qanunda azadlığın məhdudlaşdırılmasının müəyyən müddətlərinin, nə də şəxs tərəfindən həbslə əlaqədar məhkəmə qaydasında şikayət vermə imkanının təsbit edilməsi ilə əvəz oluna bilməz. Belə ki, həmin maddə baxımından məhkəmə nəzarəti olmadan uzun müddət ərzində şəxsin azadlıq hüququnun məhdudlaşdırılması yolverilməzdir”.

Cavab II.I ilə eynidir